

„Angyalhangok cimbalmosa”

Százhusz éve született Rácz Aladár cimbalomművész, aki a cigányzene hagyományos eszközét a hangversenypódium elismert, rangos hangszerévé avatta.

1886. február 28-án, Jászapátiban jött a világra sokgyermekes cigányzenész családban. Első tanítója édesapja, Rácz Pál volt, aki brácsán játszott. A kis Aladár hároméves volt, amikor apja megkérdezte, milyen hangszeren szeretne játszani. A lakásban volt egy ócska cimbalom, a kisfiú arra mutatott. Halás után, kotta nélkül tanult zenélni. Nyolc-kilencéves korától apja magával vitte abba a jászberényi zenekarba, amelyben maga is muzsikált. Első fellépése az ottani Lehel kávéházban volt. Ettől kezdve rendszeresen cimbalmozott a helyi cigányzenekarban.

Alig volt tizenhat éves, amikor Pestre ment szerencsét próbálni. Első fővárosi munkahelye a híres EMKE kávéház volt. *„Az volt akkor számomra a világ közepe. Nekem nagyon tetszettek itt a fényes lámpák. Valami szénfélé égett bennük. Én petróleumlámpás kis házba születtem, így hát persze meg voltam illetődve a fénytől, a ragyogástól”* – így emlékezett vissza Rácz Aladár egy jó ötven évvel ezelőtt készült interjújában.

Hét évet töltött Pesten, az összes jelentősebb fővárosi cigányegyüttesben muzsikált. Tagja volt 36. Rácz Laci zenekarának is. Egy cigány impresszárió fedezte fel, aki egyik este beült a kávéházba, és figyelte a csárdást játszó zenészeket. Rácz Aladár így emlékezett arra az estére: *„A játék végén a cigány intett, hogy menjek oda. Csak ennyit mondott: Futó utca 24., harmadik emelet kettő. Másnap már odamentem. Akar Párizsba menni? – kérdezte. Akarok. Itt a pénz. Megegyeztünk. Huszonnégy órával később már a vonaton ültem. Vettem egy darab szalámit, egy darab sajtot és egy francia nyelvtant”*.

1910-től élt Párizsban, magyar, majd francia cigányzenekarokban játszott. Turnézott Spanyolországban, Skóciában, Egyiptomban s később Svájcban is. Kezdték híressé válni. Neves zenészek nyilatkoztak róla nagy elismeréssel. Saint-Saens *„a cimbalom Liszt Ferencének”* nevezte.

Az I. világháború alatt jelentős zeneszerzőkkel, jeles muzsikussal ismerkedett meg Svájcban. Ernest Ansermet professzor és Emile Jacques-Dalcroze, akik felfigyeltek az egzotikus hangszeren játszó zenészre, művészetének tökéletesítésére ösztönözték, érdeklődését a komolyzene irányába fordították. *Sztravinszkijt* Ansermet vitte el 1915 tavaszán a genfi Maxim bárba, hogy megmutassa neki a virtuóz zenészt. Az orosz születésű zeneszerzőt felvillanyozta a találkozás: cimbalmot vásárolt magának, leckéket vett Rácz Aladártól, s némiképp megtanulta használni a hangszeret. A „Renard” és a „Ragtime” című műveiben fontos szólamot írt cimbalomra.

Ezek a találkozások alapvető fordulatot hoztak

Rácz Aladár életében, új világ nyílt meg előtte. A cigány zenész, aki korábban a kottát sem ismerte, autodidakta módon lankadatlan szorgalommal képezte magát. Tökéletességre törekedett. Felfedezte az európai zenetörténetet, zeneelméleti könyveket vásárolt, kitartóan tanult és gyakorolt.

Egy genfi antikváriumban lánányi kottát talált. Csembalóra írt régi darabok voltak. Kísérletezni kezdett, hogyan tudná eljátszani őket cimbalmon. Átépitette a hangszerét, újfajta cimbalomverőt készített, s változtatott a verők kezelésének technikáján is. Ettől kezdve nem a hagyományos módon, a mutató és középső ujj között tartotta őket, hanem részben a tenyerében, részben a hüvelyk- és mutatóujja között, s ez a laza verőtartás, valamint a hangszer átformálása tökéletesen új, árnyaltabb és szélesebb skálájú hangzást tett lehetővé.

Eleinte főképp barokk csembaloműveket írt át cimbalomra. E folyamat végeredményeként a népies darabokból összeállított „kávéházi” repertoárt fokozatosan François Couperin, Johann Sebastian Bach, Domenico Scarlatti és mások műveire cserélte le, bebizonyítván, hogy a cimbalom avatott kezekben a zeneirodalom remekműveinek megszólaltatására is méltó és alkalmas hangszer.

Első önálló cimbalom-hangversenyét 1926-ban Lausanne-ban adta. 1927-től 1935-ig Párizsban élt. Második feleségével, Yvonne Barblan zongoraművésszel, közösen is felléptek. 1935-ben a honvágy hazahozta Magyarországra. Budapesten telepedett le. Néhányszor szerepelt a Rádióban, majd következett a sorsdöntő bemutatkozás, az első hangverseny a Zeneakadémia dobogóján.

Ettől kezdve nemcsak koncertezett, hanem tanított is. 1937-ben a Nemzeti Zenede, 1938-tól haláláig a budapesti Zeneművészeti Főiskola tanára volt, ahol számos kitűnő tanítványt nevelt. 1948-ban *a legelső Kossuth díjasok egyike lett*, 1952-ben Erdemes Művész, 1953-ban Kiváló Művész kitüntető címet ka-

pott. *Zelk Zoltán* verset, *Füst Milán* esszét írt róla. 1953-ban a Magyar Rádió számára hangszalagra mondta visszaemlékezéseit („Életem”).

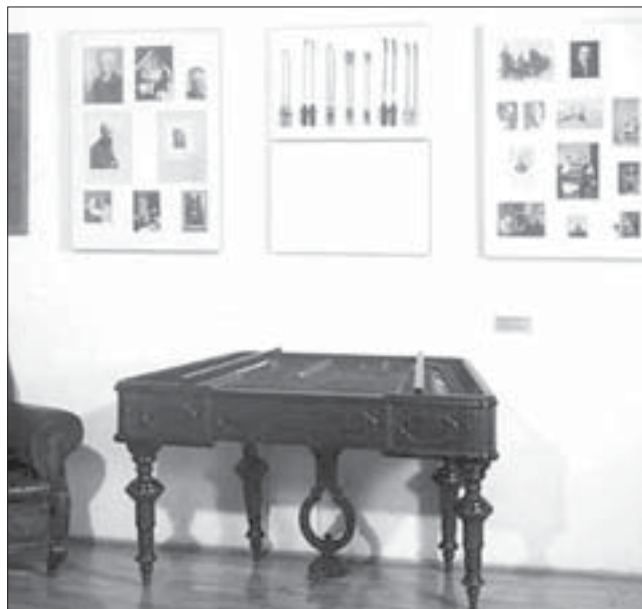
Utolsó éveit súlyos betegségben töltötte. Tanítványait a farkasréti kis házában fogadta. Itt látogatták meg a világ minden tájáról érkezett csodálói, köztük *Yehudi Menuhin*. A rádió is közvetített hangverseket az otthonából.

Füst Milán így írt róla 1947-ben: „Nyilván kevesen tudják, hogy milyen nagy művésznk van nekünk itt, hogy itt él közöttünk a világ egyik legnagyobb és legkülönösebb szólistája: a világhírű és mégis elhagyatott magányban élő Rác Aladár cimbalomművész. Buda egyik csodálatos völgyhajlatában lakik, messzi künn a hegyek közt, művészetéhez méltó elhagyatottságban. Ezen a kis tanyán semmi egyéb nincs csakis művészet, vagyishát az ő különös, nagy művésze, amelynél sajátosabbat alig is láttunk eddig. Meg kell itt vallanunk, azok közé tar-

tozunk, akik cigányzenét és annak legfőbb ékességét, a cimbalmot sohase szerettük. Durva korcsnak éreztük a hangszerek között. Cifrálkodásra való, hol dohos hangú, hol rikoltó valaminek éreztük. És ami a legcsodálatosabb ebben, Rác Aladár is annak érezte. És épp ezért határozta el, hogy a világ leganyalibb hangszerét fejleszti belőle és önmagából. Kettős munka volt ez: néki, a cigány zenekarok cimbalmosából előbb önmagából kellett a világ egyik legnemesebb érzésű muzsikusat kifejleszteni, s aztán hangszeréből az anygalhangok instrumentumát.

Cimbalmos volt, de nem szerette hangszerét, át akart térni a zongorára – de egyszer Stravinskij, mikor véletlenül tanúja lett zongorajátékának, így szólt hozzá: – Nem megy, uram ez nem jó zongorajáték, önnek meg kell maradni a cimbalma mellett. Mit volt mit tennie? Mindenek előtt cimbalmát kellett átalakítani olyanná, hogy szerethesse. S hogy ma sze-

reti-e? Elképzelhető-e vajon, hogy valaki, aki ilyen csodás hangszert hozott létre egymaga, s aki így tud játszani rajta, azt ne szeresse.

Meghatottan írunk róla, mert oly emberről beszélünk, aki egész életét áldozta művészetének, akinek egész lelke és minden idege telítve van vele. Hogy tehát egyike ő legnemesebbjeinknek, erről meg vagyunk győződve”.

Rác Aladár pedig ilyennek látta önmagát: „Engem mindig minden érdekelt. Soha nem vagyok semmivel se megelégedve. Mindig többet akarok. Kísérletezem, újat keresek. Lehet, hogy így lettem cimbalomművész”.

A kivételes képességű újíto zenész 1958. március 28-án, hetvenkét éves korában hunyt el. Páratlan cimbalomjátékát hanglemezek őrzik, életét saját emlékiratán kívül több neves zenetudós dolgozta fel.

Pécsett Rác Aladárról nevezték el a Roma Kulturális Központot, amelyben emlékéét állandó kiállításal ápolják, szobrokkal, relikviáival őrzik.

H. A.

Zelk Zoltán

Rác Aladár

Micsoda győzelem! Szétszórva a sereg,
menekül a nappal lármahada,
szövik a csöndet már a kedves győztesek,
szövik a tücskök, a fülemülék:
ez az a perc, amikor fölhasad,
kinyíl az ég, és újra hallhatom
hogy peng, hogy zendül az a cimbalom,
az az egyszervolt és többé sosemlesz
egy istentudja melyik csillagon!

(1971)